

JOHAN ERIKSSON

Den nya rymdkapplöpningen – diktaturer och entreprenörer på frammarsch

Johan Eriksson skriver om den nya rymdkapplöpningen där målet är permanenta baser på månen och så småningom på Mars – en kapplöpning där inte bara stormakterna USA, Kina och Ryssland deltar utan där även nya privata rymdentreprenörer med SpaceX och Blue Origin i spetsen tar för sig. Kommer rymdfördraget från 1967 om förbud mot kolonisering av himlakroppar att respekteras?

Rymdsamarbetet mellan Ryssland och USA – två av de ledande rymdstaterna – fungerade under många årtionden förvånansvärt väl, trots allt sämre relationer i övrigt mellan länderna. Detta gäller särskilt den internationella rymdstationen ISS, som sedan år 2000 varit kontinuerligt bemannad av såväl amerikanska astronauter som ryska kosmonauter, och där även Europa, Japan och Kanada medverkar. Det rysk-amerikanska ISS-samarbetet fortsatte trots bland annat amerikansk kritik mot Rysslands invasion av Georgien 2008 och ockupation av Krim 2014. Det civila rymdsamarbetet föreföll vara immunt mot politiskt och militärt färgade konflikter. Det kunde tolkas som att det låg i såväl amerikanskt som ryskt intresse att både visa upp avancerad rymdkapacitet och förmåga till fredligt samarbete med en besvärlig men betydelsefull motpart i världspolitiken.

Rysslands fullskaliga och folkrättsvidriga invasion av Ukraina den 24 februari 2022 ser dock ut att bli dödsstöten även för rysk-amerikansk rymdsamverkan. Som svar på de omfattande sanktioner som västmakterna riktade mot Ryssland svarade dåvarande chefen för det ryska rymdorganet Roscosmos, **Dmitri Rogozin**, att Ryssland efter att pågående uppdrag avslutats kommer att dra sig ur ISS. Kriget innebar att en ny järnridå drogs upp i världspolitiken – en järnridå som blev tydlig även i rymden.

Redan innan kriget fanns det tydliga tecken på att ISS och det rysk-amerikanska rymdsamarbetet hade svaga framtidsutsikter. När ISS bemannades vid millennieskiftet var den förväntade livslängden för plattformen endast 15 år, en tidsgräns som alltså redan överskridits med mer än sju år. Amerikanska politiker, däribland förre presidenten **Donald Trump**, har också tydliggjort att de vill avbryta den federala finansieringen av rymdstationen och i stället satsa skattemedel på bland annat det nya månbasprojektet Artemis. Samtidigt har Kina, som aldrig bjöds in till ISS, en egen bemannad rymdstation i omlopp kring jorden, som de kallar Tiangong (”himmelska palatset”). Dessutom har Kina landat en obemannad farkost på månens bortsida och landet har även aviserat planer på en egen bemannad månbas. Kina och Ryssland har dessutom meddelat att de närmar sig varandra i rymden, liksom i flera andra världspolitiska frågor. Därtill har exempelvis Förenade Arabemiraten – en av de auktoritära oljestaterna vid Persiska viken – lanserat storvulna planer på att inom 100 år bygga städer på Mars – planer som är snarlika de som exempelvis **Elon Musk**, ledaren för SpaceX, har aviserat.

Väst står mot öst, där öst i detta sammanhang framför allt handlar om Kina och Ryssland. Tiden då kosmonauter och astronauter tillsammans bemannar rymdstationer och genomför vetenskapliga studier i rymden är snart ett minne blott. Det är länge sedan det berömda ”handslaget i rymden”, då en rysk och en amerikansk farkost för första gången dockade med varandra den 17 juli 1975 och astronauten **Thomas P. Stafford** och kosmonauten **Alexei Leonov** skakade hand med varandra – en symbol för dåtidens avspänningspolitik. Samtidigt som en ny järnridå har uppstått mellan öst och väst rusar Kina, NASA och amerikanska rymdföretag vidare med sina respektive planer på permanent bemannade baser på månen, vilket kanske förverkligas redan inom 5-10 år.

Vad blir konsekvenserna av att en diktatur som Kina sätter sin fot på månen? Hur kommer privata rymdbosättningar etablerade av exempelvis SpaceX styras? Vad händer med de internationella relationerna mellan rymdstater och -företag när bosättningar på månen och så småningom på Mars blir verklighet? Kommer förbudet mot kolonisering av himlakroppar, som tydligt framgår av det internationella rymdfördraget, att respekteras?

VAD TALAR FÖR EN MÖRK FRAMTID I RYMDEN?

När den första rymdkapplöpningen var som hårdast under 1960-talet handlade den inte enbart om tävlan om att vara först ut i rymden (**Jurij Gagarin**) och först med att landa på månen (**Neil Armstrong**), utan också om att etablera militär kontroll. Rymden utgör trots allt det ultimata höjdvärdet – ett etablerat begrepp inom militär strategi. Den rustningspiral som efter andra världskriget inleddes mellan USA och Sovjet handlade om kärnvapen, vilket efter framgångsrika diplomatiska förhandlingar ledde fram till avtal om rustningskontroll och till en begränsad spridning av kärnvapen. Även det internationella

rymdfördraget – som 1967 undertecknades av USA, Sovjet och flertalet av FN:s medlemsstater – växte fram som ett försök att förhindra både kärnvapenkrig och kolonisering av ”globala samfälligheter”. Rymdfördraget, som inspirerades av Antarktisfördraget från 1959, fastslår att ingen stat får hävda äganderätt till eller suveränitet över någon himlakropp eller del därav. Enligt fördraget tillhör rymden hela mänskligheten och den tillåts nyttjas för vetenskap och andra fredliga syften. Vidare klargörs att massförstörelsevapen i rymden är förbjudna.

Planerna på permanenta rymdbosättningar på månen och Mars – som funnits åtminstone sedan rymdålderns början på 1950-talet – håller på att omvandlas från drömmar till projekt som nu förefaller möjliga att realisera, åtminstone vad gäller en permanent basering på månen. Det är noterbart att ledande amerikanska statliga och privata företrädare för permanenta bosättningar på månen och Mars mest pratar om bärraketer och skydd mot strålning och knappast har något att säga om hur framtida rymdbosättningar ska organiseras och styras. **Elon Musk** – ägare av SpaceX – har visserligen nämnt att hans Marskoloni bör ha någon form av direktdemokrati, men utan att precisera vad han menar med detta; dessutom är direktdemokrati i princip motsatsen till hur hans egna företag styrs. Det är även ett rimligt antagande att Kina, Ryssland och till exempel Förenade Arabemiraten – som de autokratier de är – inte strävar efter någon form av demokratiska system utan tvärtom vill etablera rymdkolonier styrda utifrån sina egna, auktoritära, slutna och strikt hierarkiska politiska system. Vidare har just dessa stater i andra globala frågor, såsom internetreglering, betonat att de vill ha nationell kontroll och ”internetsuveränitet” snarare än individuell frihet. Mot denna bakgrund är det sannolikt att rymdfördragets förbud mot stater kolonisering av himlakroppar inte kommer efterlevas. Tvärtom är ökad konfrontation och konkurrens mellan kolonier inget som kan uteslutas.

Denna mörka framtidsbild stärks också av den tilltagande militariseringen av rymden – där Ryssland så sent som i november 2021 sköt ned en av sina egna satelliter med en missil avfyrad från jorden. På samma sätt sköt Kina ned en egen satellit 2007. Båda dessa nedskjutningar markerade inte bara ökad militär rymdförmåga utan orsakade också enorma mängder rymdskrot, som riskerar att orsaka ytterligare förstörelse av infrastruktur i rymden och som kraftigt kan begränsa möjligheter till nya uppskjutningar. Vidare har i synnerhet Ryssland visat att de är beredda att både bryta mot folkrätt och att helt strunta i konsekvenser i form av omfattande sanktioner, ekonomisk kris och brutna diplomatiska relationer. Ett flertal internationella avtal och fördrag har brutits, däribland Open Skies-avtalet, INF-avtalet om medeldistansrobotar, rustningsbegränsningsavtal samt avtal om räddningsinsatser till sjöss. Det går helt enkelt inte att lita på att Ryssland följer ingångna avtal, inte ens inom civilt rymdsamarbete.

Noterbart är att även om rymden från början uppfattats vara av stort militärt intresse, inte minst avseende satellitövervakning, så har ändå en uppgradering skett genom att allt fler stater nu talar om rymden som den fjärde militära domänen (och cyber som en femte domän) – vid sidan av de klassiska domänerna mark, luft och sjö. I december 2019 lanserades dessutom den nya amerikanska försvarsgrenen Space Force, vilket signalerade en ökad militarisering av rymden, även om USA liksom Ryssland och Kina sedan länge har haft rymdmilitär förmåga. I Kina lyder i princip hela rymdprogrammet under militär kontroll.

Därtill har knappast rymddiplomatin på FN-nivå lyckats lösa väsentliga knäckfrågor trots ett flertal initiativ från såväl väst som öst. Ett nytt eller ett reviderat rymdfördrag har inte kunnat tas fram, även om behovet är stort vad gäller reglering av bland annat framtida rymdkolonier, utvinning av naturresurser i rymden, privata rymdentreprenörers skyldigheter, rymdskrot samt satelliter

som används för såväl militära som civila ändamål.

VAD TALAR FÖR ATT HOPPETS STJÄRNA FORTSÄTTER LYSA?

Forskningen om internationell politik lyfter fram en central förklaring till varför stater väljer att följa internationella avtal och regler trots att de åtminstone kortsiktigt skulle vinna på att bryta mot dem: det ligger nämligen i staters egenintresse att följa ingångna avtal, eftersom det annars inte finns någon anledning för andra stater att följa dem, till exempel vad gäller ambassaders och diplomaters immunitet och respekt för staters territoriella integritet. Om en stat väljer att bryta mot rymdfördraget och hävdar ensamrätt över en del av månen så går det inte att med trovärdighet kritisera andra stater för att göra samma sak.

Att många ingångna avtal faktiskt hålls, även om det sker utifrån egenintresse, visas av hur efterlevnaden ser ut. Som bekant är det otillåtet att ockupera och hävda suveränitet över Antarktis, ett avtal som i stort sett respekterats över flera decennier, även om ett flertal stater har forskningsstationer på denna kontinent.

Ett annat skäl till optimism är att diplomatin inom FN:s rymdorgan trots allt fortsätter oavbrutet. Från såväl öst som från väst kommer kontinuerligt olika förslag om hur freden och öppenheten i rymden kan bevaras samt hur nya problem som rymdskrot hanteras och hur en gemensam rymdlägesbild kan upprättas. Att optimism och vilja att både bevara och vidareutveckla internationella rymdavtal fortsätter trots fortsatt militarisering och ökad spänning får anses vara bättre än motsatsen, det vill säga att enbart misstänksamhet och avbrutna diplomatiska kontakter tillåts råda.

Ytterligare ett argument som kan ge hopp om framtiden är att stater generellt sett värnar om sin internationella status, det vill säga hur de uppfattas av omvärlden. Såväl demokratier som autokratier arbetar aktivt med att skapa ett rykte som som tro-

värdiga och värdefulla partner, inte minst för handel och kulturellt utbyte. Att exempelvis utnyttja idrottsevenemang (så kallad "sportswashing") är en del i sådana strategier för att hävda "mjuk makt" – som inte bygger på styrka eller övertalning, utan på attraktionskraft. Rymdprojekt har här en mycket betydelsefull roll, eftersom framgångsrika rymdfärder intresserar en stor publik och ger intryck av att landet (eller företaget) i fråga är modernt, framåtblickande, framgångsrikt och således attraktivt för omvärlden. Att skjuta ned satelliter visar på militär förmåga, men inger inte samma förtroende i omvärlden och har inte den attraktionskraft som leende astronauter har, när de går på rymdpromenad eller skakar hand med varandra när de dockar med sina farkoster.

SLUTSATS: BISTER FRAMTID I RYMDEN

Sammantaget är min slutsats att framtiden i rymden i huvudsak är mörk, åtminstone på några års sikt. Den nya järnridå som dragits upp mellan öst och väst, där världen nu befinner sig i det allvarligaste säkerhetspolitiska läget på årtionden, syns också i rymdverksamheten, som blivit alltmer militariserad. Den anti-demokratiska, auktoritära våg som sveper över världen är olycksbådande. Det är ett oroväckande faktum att Ryssland visat sig beredd att genomföra omfattande anfallskrig, bryta mot folkrätt och andra internationella avtal och samtidigt bry sig föga om internationell kritik och sanktioner. Än så länge är den internationella rymdstationen bemannad av såväl ryssar som amerikaner, men snart lär detta unika samarbete vara ett minne blott. När människan återigen sätter sin fot på månens yta och senare kanske även når den röda planeten, talar mycket för att rymdfördraget inte kommer efterlevas. För att rymdfördragets regler om förbud mot nationell kolonisering och utplacering av massförstörelsevapen i rymden ska hållas krävs av allt att döma omfattande inrikespolitiska systemförändringar i de ledande auktoritära rymdstaterna, det vill säga Ryssland och

Kina. I dagsläget finns inte förutsättningar för sådana nödvändiga förändringar.

Det är också oroväckande att företrädare för ledande amerikanska rymdprojekt har visat så begränsat intresse för hur framtiden i rymden bör organiseras och styras, inklusive rymdbosättningar. Noterbart är att NASA i sin plan för bosättningar på Mars talar om att dessa måste bli "Earth independent", det vill säga att de ska kunna överleva helt oberoende av stöd från jorden. Förmodligen har de rätt i detta, men har de tänkt på att oberoendet också kan komma att avse självständighet i politisk och juridisk mening? Rymden är för viktig för att styras enbart av ingenjörer – här måste jurister och samhällsvetare göra sina röster hörda.

- Källa: Rymdfördraget från 1967 (Outer Space Treaty) som hanteras av FN:s rymdkommitté UNOOSA: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introouterspacetreaty.html>

